

‘ולא אמר הכי: אמר מר...’ — מכאן מקור למה שכתב הרמב"ם (תלמוד תורה ה, ט) שכל שמועה שמזכיר התלמיד בפני רבו [בפניו דוקא. ע' ריעב"ץ], אומר לו 'כך לימדנו רבינו' (ע' באור הגר"א יו"ד רמב, נט. וע' מהרש"א חגיגה יד ומגדים חדשים ברכות טז:).

וע' להלן קא. שאמר רע"ק לרבו 'לימדנו רבינו כי אדם אין צדיק בארץ...'. הגם שכבר ידענו זאת מדברי קהלת ולא רבו חידשו (וע"ש מהרש"א ועוד). ואמנם משם אין ראייה לדבר שרבו לא אמרו כלל.

*

‘וא"ר חייא בר רב אמר רבי יוחנן: כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלקים זולתך. ופליגא דרבי אבהו, דא"ר אבהו: מקום שבעלי תשובה עומדין שם צדיקים אינן עומדים שם...’ —

באמת אלו ואלו דברי אלקים חיים, כי צדיק גמור יש לו גוף מזוכך ונקי אבל לא בעל תשובה. אכן נפש הבעל-תשובה נחצבה ממקום יותר עליון מנפש הצדיקים כדאיתא בזהר הקדוש (משפטים קו:), כי לעתיד שזדונות נעשו כזכיות, אז יראה השי"ת לנפש הבעל-תשובה שכיוון לעומק עמוק מכל דעת שהאדם יכול להשיג, וכל זה יפעל על ידי צעקתו בתשובתו, אם כן נפשו של בעל תשובה עליונה יותר מנפש הצדיק.

וזה הענין שקרבן עולה כולו כליל — רומז לצדיק גמור, שגופו מזוכך ודבוק להשי"ת, ומכל מקום דמו ניתן למטה מחוט הסקרא, שאין נפשו מגעת למעלה כל כך. ואילו קרבן חטאת נאכל לכהנים, שהוא בא על חטא בפועל, שזה מביא הבעל-תשובה, ודמו נזרק למעלה — היינו שנפשו גדולה מאד, וזה הוא מחמת שברון לבו וצעקתו זוכה שתתעלה נפשו לכוון רצון השי"ת (מי השלוח. וראה: בית יעקב תשא ד"ה וידבר; לקוטי מאמרים לר"צ הכהן דף קכ:).

דף ק

‘כי הא דיתיב ר' יוחנן וקא דריש...’ — ע' במובא ביוסף דעת ב"ב עה.

‘יהב ביה עיניה ועשאו גל של עצמות’ — 'כי בהיות החסידים המדבקים מחשבתם בעליונים, כל דבר שהיו מחשבים בו ומתכוונים עליו באותה שעה היה מתקיים אם טוב ואם רע, וזהו שאמרו ז"ל נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות...'. (מתוך אגרת הקדש להרמב"ן, ה).

ע"ע: אור החיים בא (יא, ה) משפטים (כג, כג) שלח (יד, ט); מגדים חדשים ברכות נח. וראה עוד במובא ביוסף דעת ברכות כ.

‘ע"ב) איזו היא מדה מרובה מדת טובה מרובה או מדת פורענות, הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורענות’ — 'כי כשאדם עושה מצוה באהבה, הריהו דבק לאמת ששם מקור הברכה.

אבל מי שעושה עבירה דבק רק לתאותו הפרטית ואין לו דביקות לכח השקר, כי השקר הריהו העדר ואין דביקות להעדר. ועל כן מראים לנו הפרש גדול מאד בין מדה טובה למדת פורענות (כפול חמש מאות) — כי כל הנהגת ה' הוא ללמד' (מכתב מאליהו ח"ד עמ' 284).

'אף הקורא בספרים החיצונים...' — על מקור האיסור וטעמיו, נאמרו כמה דרכים. ובמאירי (לעיל ז) כתב שכדי להבין ולהורות ולהשיב לאומות — מותר. (וע' בפירוש מגן אבות לרשב"ץ אבות ב, ד). ואולם בקובץ מאמרים לגרא"ו כתב שלא מצינו הטר ד'כדי להבין ולהורות' אלא לענין כישוף (לעיל סח), אבל קריאה בספרי מינים שטעם האיסור משום שיבוא להמשך אחריהם — אין אמור הטר זה. ולא הביא מדברי המאירי והרשב"ץ. וכנראה לא הוטר אלא לגדולים אשר יראתם הגדולה קודמת לחכמתם. וראה בזה דברים חוצבי להבות אש קודש בספר הזכרונות לר"צ הכהן, נדפס בסוף ספר דברי סופרים. ע"ע בענין זה בקובץ 'המעין' מניסן תשל"ו — תשובת הגרא"י בלוך, ראש ישיבת טלז. יש אומרים שהיתה הקפדה מיוחדת על ספר בן סירא, כדי שאנשים לא יספחוהו בטעות לכתבי הקדש (ע' בפרוש הרד"ל קהלת רבה יב; מרגליות הים כאן; פחד יצחק (לגר"י הוטנר) אגרות ומכתבים ח).

']... ולכן בן סירא היה כלול טוב ורע כדאיתא בפרק חלק שהוא מספרים חיצונים ומילתא מעליותא דאית ביה דרשינן, ע"ש. וכן בב"ק (זב:) קראוהו 'כתובים' — כי באמת היתה נפש יקרה רק דיצאה לחיצונים ומשם נלקחה...'. (מתוך צדקת הצדיק קכה).

'לא תעיל דויה בלבך, דגברי גיברין קטל דויה' — זו לשון רבנו יונה בפירושו למסכת אבות (ב, ז): 'מרבה תורה מרבה חיים — זה הדבר כנגד מה שאמר 'מרבה בשר מרבה רמה', שעל ידי התענוג יתקצרו ימיו ועל ידי עמל בתורה — יאריכון. וגם כן הוא כנגד מרבה נכסים מרבה דאגה, כי דאגת הנכסים מקצרת שנותיו ודאגת התורה אף כי היא דאגה גדולה למבין, כאשר יחשב בהלכה עד יאמר דבר דבור על אופניו — אין יכולת לדאגה ההיא לעשות לו רע. אע"פ שאמרו חכמי הטבע, היגון חולי הלב והדאגה הוא כלות הלב, אך דואג בתורה — אורך ימים ושנות חיים ושלוש יוסיפו לו. ועל זה אמר שלמה ע"ה (משלי י, כז): יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה'. וזו לשון החזון איש באגרת (ח"ג קטו): 'כבר כתבתי כי גדול חטא הדאגה מכל דבר...!'

'דאגה בלב איש... ישיחנה לאחריים' — אפשר שהמספר לחברו על דבר רע שעולל לו פלוני, כדי להפיג בכך דאגתו מלבו — נחשב זה כמכוין לתועלת, וכמו המספר כדי להינצל מפגע או מהזק וכד', ומותר הדבר, [כמובן, במילוי שאר הפרטים הנצרכים להתר אמירת לשון הרע לתועלת] (עפ"י חפץ חיים הלכות לשון הרע י, יד בהגהה).

'בני, הוי זהיר כשתראה אדם עצב אל תעבור עליו, אלא שאל ממנו סבת עצבותו; ולפחות אם לא תוכל לתקן צערו — עם מה שמדבר עמך מפיג צערו, כדברי רבותינו ז"ל 'ישיחנה לאחריים' (צוואת רבי אליעזר הגדול — מובא בשבט מוסר טז, קו).

— '... כל שייכות לעניינים שמבחוץ ממעטים את הפנים, אפילו מי שבפנים לבבו דאגות עולם הזה, גם אלה יתמעטו אם ידבר אודותם לאחריים, כאז"ל 'דאגה בלב איש — ישיחנה לאחריים'. וכתב הרש"ז זצ"ל שמעולם לא דיבר עם אחריים בענינים שעוררו את פנים לבו, כל זמן שלא נתיישנו אצלו ופסקו מלעוררו. ובענין אחד אמר שלא גילהו כ"ה שנה. ובוה נבין למה כשמוסרין סתרי תורה לחכם יסבירו רק מסביב ויזהרו שלא ידברו מעצם הענין, כי על ידי כך ינצל המלמד שלא יכהה הענין בלב עצמו, וגם לא יוכל להחזירו לבהירתו לעולם... והיינו הארה שנכההה לא תשוב להאיר לו וצריך להתעוררות אחרת' (מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 221. ועע"ש בעמ' 235).

'אמר רבי זירא אמר רב: מאי דכתיב כל ימי עני רעים — אלו בעלי תלמוד. וטוב לב משתה תמיד — אלו בעלי משנה. רבא אמר איפכא' —
 '... כי חמרא פקחין, שמעורר רוח חכמה באדם, וצריך למוזגו במימה של תורה, שיהיה החכמה ממוזגת על פי התורה, דלולא זה יוכל לבא לאפקורסות כידוע. ויין זה דמסכתי הוא היין המשומר בענביו שהשותהו טוב לו, כמו שכתוב וטוב לב משתה תמיד. ואמרו בב"ב דזו משנה או תלמוד, ע"ש דנראה דתליא בפלוגתא דסיני ועוקר הרים הי עדיף (בסוף הוריות), דמתם שלחו סיני עדיף, שזהו דרך לימוד בני ארץ ישראל הנוחים זה לזה בהלכה, ורבי זירא יתיב ק' תעניות דלישתכח מיניה תלמודא דבבלאה (כמו שאמרו בב"ב פה.), על כן הוא אמר העדיפות למשנה. משא"כ רבא דהוא היה מראשי המפלגים מייסדי התלמוד בבלי, כמו שאמרו 'הויות דאביי ורבא', על כן אמר איפכא.
 ותרוייהו 'יין מסכתי' הרומז למסכתות המשנה ותלמוד. ושם גנוז גם כן כל סודות התורה בהעלם, כידוע...'. (פוקד עקרים לר"צ הכהן, עמ' 50).

'וטוב לב משתה תמיד — אלו בעלי משנה' — בדרך מליצה: לפי שאמרו שאין פוסקין דין מתוך המשנה, הרי שלבעלי משנה מותר לשתות תמיד, שאינם מן המורים הוראות (מובא בספר עיני כל חי ב"ב קמה. וע"ע פירוש ע"ד צחות בכן יהודיע שם).

**'כל ימי עני רעים — זה אסטניס... זה רחמני... זה שדעתו קצרה' — מקביל למאמרם ז"ל (בפסחים ק"ג): 'שלשה חייבם אינם חיים, הרחמנין והרחמנין ואניני הדעת' (עפ"י מהרש"א).
 והרש"ש (בב"ב קמה) פרש 'דעתו קצרה' — ששכלו קצר ואינו מגיע רחוק לראות את הנולד.**

דף קא

**'הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר... — מביא רעה לעולם...' — רש"י פרש שנקט 'שיר השירים' לרבותא, שאף על פי שעיקרו שיר, אסור לשוררו אלא בטעמי הנגינה המקובלים ולא בדרך זמר (וכן הוא בקיצור פסקי הרא"ש).
 ויש שנראה מדבריהם שבדוקא נקטו 'שיר השירים', לפי שהוא קדש קדשים (ידיים ג), ואנשים רגילים לאומרו בזמר ובשיר יותר משאר פסוקים, לכוונת המשל ולא לכוונת הנמשל, לכך הזהירו והחמירו בזה דוקא, שהעושה כן אין לו חלק לעולם הבא (ע' פירוש ר"י אלמדארי; מהרש"א; מרגליות הים).
 כתב הרמ"ה להסתפק האם איסור זה נאמר רק כשקורא דרך שחוק, או אפילו כשמכוין לשבח ולהלל לה' בשיר, ונשאר ב'צריך עיון'.
 ואף על פי שהרמב"ם והשו"ע השמיטו דין זה — הביאוהו שאר פוסקים, וכבר כתב המהרי"ל (מובא במג"א או"ח תקס"ו): 'שלא כדין הוא שמשוררין במשתה 'אודך כי עניתי' וכי האי גוונא כמה פיוטים — לשמחת הריעות, כי אז התורה חוגרת שק ואומרת עשאוני בניך כמין זמר, אך בבית הכנסת לרגלים — מצוה לזמר'.
 ועל פי זה כתב המגן-אברהם (שם, והביאו המשנ"ב) שאין לשיר בשבת אלא אותם שירים שנתקנו על הסעודה.
 ואולם יש פוסקים המתירים לשורר פסוקים דרך שבח ושירה לה' (ע' שדי חמד מערכת ז, יב 'זכר לחרבן'. מובא**